

Het signaleren van radicalisering door eerstelijnsworkers onder moslimjongeren in de Nederlandse samenleving

Yoy de Wilde (4151550)

Laura Langenbach (4006496)

Sanne Schipper (4012224)

Karin Wong (4154223)

Universiteit Utrecht

Thesis Pedagogische Wetenschappen

Datum: 30 juni 2016

Docent: Stijn Sieckelinck

Cursuscode: 200600042

Abstract

Literature contains a scarce amount of information about the overall experiences of frontline workers signaling Islamic radicalization of youth. However, these frontline workers are extremely relevant in the process of signaling Islamic radicalization. They have the opportunity to establish direct contact with Islamic youth. This article attempts to provide insights into the experiences of frontline workers. The purpose of this study is to explain how frontline workers signalize Islamic radicalization of youth in the Netherlands. In order to find an answer to the research question, four sub-questions are included in this qualitative research. In these questions four relevant subjects will be discussed: 'own definition of the term radicalization', 'risk factors', 'protective factors regarding prevention' and 'measurement instruments and models'.

The findings of this research suggest some important adjustments in signaling radicalization by frontline workers and give rise to important aspects that can be further developed in follow-up research. First of all, most of the frontline workers consider signaling Islamic radicalization of youth as a complex process. There should be more consistency about the definition of radicalization. Besides that, more general knowledge is required concerning prevention, measurement instruments and models amongst frontline workers in order to signalize this process properly. Furthermore it appears that the organizations of the respondents have often failed to implement training, protocols and other methods to prevent radicalization. It is obvious that in order to signalize radicalization, frontline workers should be equipped with more knowledge about Islamic radicalization among youth.

Keywords: Islamic radicalization, Islamic youth, frontline workers, signaling

Inleiding

Sinds de terroristische aanslagen in de Verenigde Staten op 11 september 2001 is er in Europa steeds meer aandacht voor het fenomeen moslimradicalisering (Buijs, 2009; Dalgaard-Nielsen, 2010; Fennema & Tillie, 2004; Roy, 2007). Vooral na de moord op filmmaker Theo van Gogh in 2004, gepleegd door een moslim van Nederlandse afkomst, is het ook in Nederland een veelbesproken onderwerp (Bakker, Cruz, John, & van der Schriek, 2005; De Graaff, De Poot & Kleemans, 2009). Op 16 maart 2016 bracht het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland, 2016) naar buiten dat er sprake is van een complex dreigingsbeeld in de Nederlandse samenleving. Daarmee blijft het huidige dreigingsniveau voor Nederland substantieel. Zeker in het licht van de recente aanslagen in Parijs en Brussel, ontstaan steeds meer vragen rondom het signaleren van radicale moslimjongeren en het proces tot radicalisering.

Vanuit de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen de termen radicalisering en extremisme. Extremisme kan worden beschouwd als de uiterste vorm van radicalisering. De bekendste vormen hiervan zijn: links- en rechts extremisme, religieus extremisme en het extremisme van dierenactivisten (Arts & Butter, 2009). In dit artikel zal er enkel op het religieus extremisme worden ingegaan, toegespitst op de radicalisering van moslimjongeren in Nederland. Dit wordt ook wel moslimradicalisering genoemd.

Uit literatuuronderzoek blijkt dat er veel definities van moslimradicalisering in omloop zijn, waaronder definities gezien vanuit het veiligheids perspectief of vanuit een sociaalpsychologische benadering. Hierdoor bestaat er een verhoogde kans dat professionals verschillen in de manier waarop zij radicalisering signaleren onder moslimjongeren (Hofmann, 2012; Sedgwick, 2010). Daarnaast blijkt de wijze waarop een individu radicaliseert erg verschillend, waardoor het lastig is om eenduidige factoren vast te stellen waarmee bepaalde fases of processen van radicalisering aan te tonen zijn (Arts & Butter, 2009). Er kan gesteld worden dat radicalisering een complex proces is. Een gebrek aan doelgerichte aanpak zou ertoe kunnen leiden dat er in de praktijk een bepaalde mate van handelingsverlegenheid ontstaat (Zannoni et al., 2008). Dit zou een probleem kunnen vormen, juist omdat eerstelijns werkers degenen zijn die het radicaliseringsproces mogelijk kunnen doorbreken (Young, Holsappel & Rooze, 2014). Zij kunnen namelijk vanuit hun functie in direct contact komen met jongeren die dreigen te radicaliseren (Zannoni et al., 2008).

Door gebruik te maken van meetinstrumenten en modellen is het mogelijk voor deze professionals om radicale signalen te herkennen (De Graaff, 2013). Signaleren gaat over de manier waarop geprobeerd wordt signalen van radicalisering te herkennen. Het signaleren

van moslimradicalisering kan gedaan worden aan de hand van risicofactoren. De aanwezigheid hiervan kan ertoe leiden dat jongeren een negatieve ontwikkeling doormaken (Spee & Reitsma, 2010). Een opeenstapeling van risicofactoren vergroot de kans op een negatief ontwikkelingsverloop. Het is mogelijk dat dit ook invloed heeft op het radicaliseringsproces. Naast risicofactoren is het ook belangrijk dat er meer inzicht komt in beschermingsfactoren (Feddes & Galluci, 2015). Met beschermingsfactoren worden factoren bedoeld waar ouders, vrienden of hulpverleners zich na het signaleren op zouden moeten richten om verdere ontwikkeling van deze extreme ideologie te voorkomen (Van Wonderen & Broekhuizen, 2011).

Definitie van radicalisering

Zoals al eerder gesteld, wordt het signaleringsproces bemoeilijkt door de verscheidenheid aan definities over de term radicalisering. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD, 2004) hanteert een definitie waarbij de nadruk wordt gelegd op ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor de democratische rechtsorde (zie bijlage 2). Ook Demant, Slooman, Buijs en Tillie (2008) en Gielen (2008) stellen dat radicalisering wordt gekenmerkt door een verwerping van de legitimiteit van de bestaande orde. Bartlett, Birdwell en King (2010) maken in hun definitie onderscheid tussen geweldloze tactieken en gewelddadige of zelfs terroristische acties. In deze definities wordt radicalisering vooral gezien vanuit het veiligheidsperspectief. Radicalisering zou immers kunnen worden gezien als voorstadium van terroristisch geweld (De Graaff et al., 2009; McGilloway, Ghosh & Bhui, 2015).

Daarnaast wordt radicalisering vaak beschouwd als een proces. Zo kan het worden gezien als een proces van verandering in geloof, gevoel en gedrag, waardoor in toenemende mate conflicten tussen groepen onderling worden gerechtvaardigd (McCauley & Moskalenko, 2008). McGilloway et al. (2015) stellen dat radicalisering een proces is waarbij passieve, individuele veranderingen leiden tot extremistisch en militant gedrag. Daarnaast kan het zowel een individueel- als een groepsproces zijn, waardoor er meer aandacht zou moeten komen voor zowel sociale als psychologische factoren (Doosje, Loseman & Van den Bos, 2013; King & Taylor, 2011; Moghaddam, 2005; Post et al., 2009; Silke, 2008).

Het procesmatige verloop van radicalisering, zoals beschreven in een aantal definities, is relevant om een aanpak te creëren voor eerstelijns werkers. Er wordt daarbij gekeken op welke wijze eerstelijns werkers dit proces waarnemen en kunnen beïnvloeden (Zannoni et al., 2008). Hierbij wordt het belang benadrukt van een eenduidige definitie om tot een aanpak van radicalisering te komen. Indien er geen sprake is van een duidelijk afgebakende definitie, heeft dit negatieve consequenties voor de implementatie (Dorner,

Howard, Slapac & Mathews, 2014). Daarnaast blijkt uit onderzoek dat eerstelijnswerkers verschillende beschrijvingen geven van radicalisering (Lousberg, Van Hembert & Langelaan, 2009). Overeenstemming creëren is juist belangrijk, want een hoge mate van overeenstemming is gerelateerd aan positieve uitkomsten (Cogliser, Schriesheim, Scandura & Gardner, 2009; Henderson, Liden, Glibkowski & Chaudhry, 2009). Een gemeenschappelijk uitgangspunt kan tevens helpen bij het specificeren van concrete doelen en dit zou kunnen leiden tot de gewenste resultaten van een mogelijke aanpak (Lousberg et al., 2009). Vooralsnog blijkt er sprake te zijn van een discrepantie tussen onderzoek en beleid. In beleidsnota's en op lokaal niveau wordt er een grote rol weggelegd voor eerstelijnswerkers in het vroegtijdig signaleren van radicalisering bij jongeren en waar nodig interveniëren (VNG/Radar, 2006; Zannoni et al., 2008), terwijl eerstelijnswerkers hier nog niet altijd van op de hoogte zijn.

Risicofactoren

Het radicaliseringsproces verloopt bij elk individu verschillend. Vaak is het een combinatie van individuele- en omgevingsfactoren die de doorslag geeft of een jongere al dan niet radicaliseert (Bakker, 2006). Belangrijke individuele risicofactoren in dit proces zijn onzekerheid en ervaren onrecht. Volgens Doosje en collega's (2013) kunnen deze risicofactoren ervoor zorgen dat individuen eerder geneigd zijn om zich bij extremistische groeperingen te voegen dan anderen. Zij voelen zich vaak niet verbonden met de maatschappij of zelfs benadeeld door deze maatschappij. Daarnaast legt Silke (2008) de nadruk vooral op psychologische processen en groepsdynamica. Er kan dus gesteld worden dat de factoren die leiden tot radicalisering veelvoudig en complex zijn (De Graaff et al., 2009). Vanuit de literatuur zijn verschillende modellen en theorieën die het proces van radicalisering benaderen vanuit de risicofactoren.

Ten eerste is er het zogenaamde 'Significant Quest Model', dit model beschrijft de relatie tussen het 'verlies van betekenis' en radicalisering. Het verlies van betekenis kan gaan over vernedering of persoonlijk falen van een individu. Dit kan leiden tot het willen horen bij een bepaalde groep die bepaalde beloftes kan nakomen. Deze beloftes worden vaak geboden door extremistische groepen. Ze kunnen religieuze vormen aannemen, maar ook betrekking hebben op maatschappelijke verbetering, wat ervoor kan zorgen dat de persoonlijke onzekerheid afneemt (Dugas & Kruglanski, 2014). De tweede theorie die de factoren tot geradicaliseerde ideeën of gedrag kan verklaren, is de 'Social Identity Theory'. Deze theorie stelt dat individuen een deel van hun zelfvertrouwen verkrijgen vanuit de sociale- of maatschappelijke groep waartoe zij behoren. Op het moment dat een groep sociale verwaarlozing ervaart, kunnen er negatieve emoties ontstaan over zichzelf en over

de groep. Emoties, zoals angst en woede, worden mogelijk geuit tegenover de rest van de maatschappij. Het gevolg hiervan kan zijn dat individuen zich afzetten tegen de maatschappij en mogelijk worden aangetrokken tot crimineel gedrag of radicalisering (Feddes, Mann & Doosje, 2015).

Ook Sieckelinck, Kaulingfreks en De Winter (2015) maken een koppeling tussen het zelfvertrouwen van een individu en het aannemen van een extremistische ideologie. Deze individuele factoren geven de doorslag om een groepering met gelijkgestemden op te zoeken. In deze groeperingen wordt geweld vaak niet geschuwd. Identificatie met de groep zal een persoon motiveren te participeren in geweld en iemands agressieve gedrag zal identificatie met de groep versterken. De groep zelf lijkt dus van groot belang als het gaat om motivatie om gewelddadig gedrag te vertonen. Wanneer personen langer bij de groep horen, zal dit ze ook weer motiveren geweld te gebruiken (Littman & Levy Paluck, 2015). Het gebruik van geweld en terroristische acties worden als gerechtvaardigd gezien om het ervaren leed te verzachten (Dugas & Kruglanski, 2014; Kay & Eibach, 2013; Littman & Levy Paluck, 2015)

Er blijken dus verschillende factoren te zijn die individuen kunnen motiveren extremistisch gedrag te vertonen of zich aan te sluiten bij een extremistische groep. Toch is het niet altijd duidelijk hoe deze jongeren gesignaleerd kunnen worden (Sieckelinck et al., 2015). Daarom is het van belang om te weten of eerstelijnswerkers eenduidig zijn over de signalering en of eventuele risicofactoren ook werkelijk een indicatie zijn voor het signaleren van deze jongeren, om zo optimaal mogelijk radicalisering een halt toe te roepen.

Preventie en beschermingsfactoren

Er zijn verschillende projecten ontworpen ter preventie van radicalisering van jongeren, waaronder Community Policing and Prevention of Radicalisation (CoPPRa). Het project baseert zich op de aanname dat eerstelijns-politieagenten een belangrijke rol hebben in de preventie van radicalisering. Zij hebben door het directe contact met jongeren een goede positie om radicalisering te signaleren en kunnen vanuit hier samenwerken met andere instellingen om radicalisering te bestrijden (Butt & Tuck, 2014; Debroux & Wouters, 2010). Een ander project is het preventieprogramma Resocialisatie & Begeleiding in Amsterdam. Tijdens dit programma leren jongeren verschillende vaardigheden om hun zelfvertrouwen te vergroten en de motivatie om te participeren te verhogen, zodat ze de samenleving weer vanuit een ander perspectief kunnen bekijken (Stoop, 2014). Daarnaast is ook de stichting Sciandri een voorstander van de brede aanpak van radicalisering. Deze organisatie zorgt op buurtniveau voor sportactiviteiten. Het doel hierbij is om deelnemers te leren hoe zij samen kunnen werken, hoe zij om kunnen gaan met verliezen en hoe zij de

tegenstander leren te respecteren. Deze vaardigheden zijn belangrijk om radicaliseringsprocessen te verzwakken. Daarbij helpt Sciandri de jongeren ook op school en met het vinden van een baan (Stoop, 2014).

Ondersteuning door hulpverleners aan familie van jongeren met extreme idealen kan tevens een belangrijk tegenwicht vormen. Dankzij deze ondersteuning kunnen families hun zorgen delen en benoemen. Hierdoor kunnen ze werken aan en het behouden van een positieve gezinsomgeving. Het is belangrijk om met een open instelling de extreme ideologie met hun kind te bespreken en om positieve alternatieven te bieden (Gielen, 2015). Het ondersteunen van de families en het uitbreiden van professionele kennis zouden professionals en familieleden in staat stellen om op een constructieve manier te reageren op vroege signalen van radicalisering. Tevens kan op die manier ook het vertrek van andere familieleden of peers voorkomen worden (Clubb, 2016; Gielen, 2015).

Hoewel er meerdere programma's gericht op preventie van radicalisering zijn ontworpen en geïmplementeerd, zijn de impact en de onderliggende mechanismen vaak nog onduidelijk. Het is van belang om via de visies en ervaringen van eerstelijnsbuitengewone hulpverleners duidelijkheid te creëren over wat zij verstaan onder beschermingsfactoren van moslimradicalisering. Dit zou meer duidelijkheid moeten verschaffen waardoor eerstelijnsbuitengewone hulpverleners beter weten waar ze zich op kunnen richten in de preventie van radicalisering.

Meetinstrumenten en modellen gericht op signaleren

Doordat radicalisering voornamelijk op microniveau gebeurt, zet de Nederlandse overheid sterk in op eerstelijnsbuitengewone hulpverleners bij het herkennen en doorbreken van het proces. Door gebruik te maken van meetinstrumenten en modellen is het mogelijk voor eerstelijnsbuitengewone hulpverleners om radicale signalen te herkennen (De Graaff, 2013). Het blijft ondanks het gebruik van meetinstrumenten en modellen lastig om radicale signalen te herkennen. Dit komt doordat indicatoren binnen een meetinstrument of model onderling van elkaar kunnen verschillen in weging. Daarnaast is het ook lastig om aan de hand van indicatoren te signaleren, omdat radicale individuen onderling verschillen (De Graaff, 2013).

In de literatuur is zoals eerder benoemd in beperkte mate informatie te vinden over wat de ervaringen zijn van eerstelijnsbuitengewone hulpverleners over de aanpak van radicale moslimjongeren in Nederland (Lousberg et al., 2009). Er is maar weinig bekend over de manier waarop eerstelijnsbuitengewone hulpverleners radicalisering signaleren bij moslimjongeren in de Nederlandse samenleving. Ondanks het feit dat er wel meetinstrumenten en modellen beschikbaar zijn om radicale signalen te herkennen, kan het lastig zijn voor eerstelijnsbuitengewone hulpverleners om in te schatten of een individu radicaal zal worden of niet. Het is daarom van belang om te kijken

welke meetinstrumenten en modellen eerstelijnswerkers gebruiken om radicalisering onder moslimjongeren te signaleren.

Relevantie tot de hoofdvraag

Al met al blijkt er nog weinig kennis beschikbaar te zijn over de werkwijze van eerstelijnswerkers ten aanzien van signaleren van radicalisering. Met behulp van deelvragen zal er in dit onderzoek geprobeerd worden zoveel mogelijk opvattingen en ervaringen van eerstelijnswerkers te verzamelen. Verschillende aspecten, waaronder de persoonlijke definitie van radicalisering, risico- en beschermingsfactoren van radicalisering en meetinstrumenten en modellen ten aanzien van radicalisering, zullen uitgevraagd worden in deze deelvragen. Uiteindelijk zal geprobeerd worden een antwoord te formuleren op de hoofdvraag: 'Hoe signaleren eerstelijnswerkers radicalisering bij moslimjongeren in de Nederlandse samenleving?'

Methode

Onderzoeksopzet

In dit onderzoek is er gekozen voor een explorerend kwalitatief onderzoek om uiteindelijk een zo volledig mogelijk antwoord te kunnen formuleren op de vooropgestelde hoofdvraag en afzonderlijke deelvragen. Deze deelvragen zijn als volgt opgesteld: 'Wat verstaan eerstelijnswerkers onder de term radicalisering bij moslimjongeren in de Nederlandse samenleving?', 'Worden risicofactoren gezien als aanknopingspunten voor signalering van geradicaliseerde moslimjongeren?', 'Wat verstaan eerstelijnswerkers onder beschermingsfactoren van moslimradicalisering?' en 'Welke meetinstrumenten en modellen worden er in Nederland gebruikt om signalen te herkennen bij moslimradicalisering?'. Het thema radicalisering vraagt om een zorgvuldige aanpak, waarbij er ruimte moet zijn voor verschillende visies. Kwantitatief onderzoek is daarom niet van toepassing omdat het gebruik van kwantitatieve onderzoeksmethoden en statistische gegevens in dit geval van minder toegevoegde waarde zullen zijn. Het verzamelen van ervaringen, meningen en visies van eerstelijnswerkers heeft in dit onderzoek de prioriteit.

Het voordeel van een kwalitatieve onderzoeksopzet is de mogelijkheid om door te vragen, waardoor er meer (gedetailleerde) informatie verkregen kan worden. Door gebruik te maken van de hoofdelementen van kwalitatieve analyse, namelijk segmenteren en structureren, is het mogelijk om betekenisvolle patronen en relaties uit de verschillende verhalen te filteren. Daarnaast is er sprake van een open werkwijze, wat het mogelijk

maakt om tijdens de uitvoering van het onderzoek aanpassingen door te voeren naar aanleiding van bijvoorbeeld de uitkomsten van de eerste dataverzameling (Boeije, 2010).

Definities van de belangrijkste begrippen

In dit onderzoek wordt ingegaan op moslimradicalisering onder moslimjongeren in de Nederlandse samenleving. Alhoewel er veel definities van moslimradicalisering zijn, kan het gedefinieerd worden als een historische, sociaaleconomische, politieke en culturele beweging die de Islam als een revolutionair politieke ideologie ziet. In deze extreme ideologie groeit de bereidheid om zelfs met gebruik van geweld diep ingrijpende veranderingen in de samenleving en in de democratische rechtsorde na te streven en/of te ondersteunen (Koopmans, 2015; Komen, 2014). Er wordt gestreefd het huidige systeem te vervangen door een alternatief Islamitisch systeem gebaseerd op Islamitische wetten (Hassan, 2015).

Signalering is een veel voorkomend begrip in beleidsstukken over de aanpak van radicalisering. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft in 2006 een handreiking opgemaakt voor gemeenten bij het signaleren en tegengaan van radicalisering. Door gebruik te maken van meetinstrumenten en modellen is het mogelijk voor professionals om radicale signalen te herkennen (De Graaff, 2013). Uit dit onderzoek moet blijken wat daadwerkelijk wordt verstaan onder signalering van radicalisering.

Met behulp van risicofactoren kunnen eerstelijnswerkers mogelijke signalen herkennen van radicalisering. De factoren die leiden tot radicalisering zijn veelvoudig en complex. Vaak is het een combinatie van individuele- en omgevingsfactoren die de doorslag geven of een jongere wel of niet radicaliseert (Bakker, 2006). Met beschermingsfactoren worden factoren bedoeld waar ouders, vrienden en hulpverleners zich in preventieprogramma's en na het signaleren op zouden moeten richten om verdere ontwikkeling van deze extreme ideologie te voorkomen (Van Wonderen & Broekhuizen, 2011). De-radicaliseringsprogramma's worden ingezet na de signalering van radicalisering om dit proces te doorbreken (de Bie, de Poot & van der Leun, 2014).

Doelgroep

De doelgroep van dit onderzoek zijn eerstelijnswerkers uit de Nederlandse samenleving. Hieronder worden onder andere docenten en jeugdhulpverleners verstaan. Er is gekozen voor deze doelgroep, omdat eerstelijnswerkers vaak degenen zijn die in beleidsstukken worden genoemd als de aangewezen personen om radicalisering te signaleren onder moslimjongeren. In de praktijk blijkt dat de uitwerking van dit beleid vaak nog ontbreekt, terwijl deze professionals wel in direct contact kunnen komen met moslimjongeren die dreigen te radicaliseren dankzij hun werkzaamheden. Het is daarom

waardevol, zeker met het oog op de toekomst, om kennis te vergaren door meningen, visies en ervaringen van de eerstelijns werkers te verzamelen op het gebied van signalering van radicalisering. Daarnaast kan dit onderzoek ook leiden tot het bespreekbaar maken van dit onderwerp op de werkvloer, waardoor het signaleringsproces kan worden verbeterd.

Werving van respondenten

De eerstelijns werkers worden geselecteerd op basis van de gemakssteekproef. Voor dit onderzoek zullen er eerstelijns werkers worden geworven die gemakkelijk te bereiken zijn. Dit wordt gedaan door vanuit het netwerk van de onderzoekers respondenten te werven, maar ook door via het internet op zoek te gaan naar relevante instanties. Vanwege de keuze van de doelgroep is dit de meest passende steekproef omdat het eenvoudig, snel en praktisch in gebruik is (Boeije, 2010). Daarnaast is er ook gebruik gemaakt van de sneeuwbalsteekproef (Boeije, 2010). De gevonden respondenten dragen nieuwe respondenten aan die door de onderzoekers kunnen worden benaderd. De combinatie van de twee steekproeven hebben er uiteindelijk toe geleid dat er een steekproef is gevormd van vijftien eerstelijns werkers met verschillende functies binnen het werkveld van eerstelijns werkers. Hiertoe behoren twee vertrouwenspersonen van een middelbare school, een basisschooldocent, meerdere jongerenwerkers uit verschillende regio's, een jeugdzorgmedewerker, een coördinator van een jongerenorganisatie, twee medewerkers bij een kliniek voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie, verschillende docenten werkzaam op een Mbo-school, een veiligheidsadviseur werkzaam bij een gemeente en een stadsmarinier uit een wijkteam.

Dataverzameling

De data zal worden verzameld in een tijdsbestek van ongeveer een maand. Aangezien dit onderzoek vorm wordt gegeven door een kwalitatieve onderzoeksopzet, zal er ook gebruik worden gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethoden. Er is gekozen voor semigestructureerde interviews. Deze interviews worden ook wel diepte-interviews genoemd, omdat het mogelijk is om af te wijken van het van tevoren opgestelde interviewschema (Boeije, 2010). Doordat hier minder restricties aan verbonden zijn, kan er per onderwerp worden doorgevraagd indien wenselijk, waardoor er meer en gedetailleerde informatie verkregen kan worden.

Deze interviews zullen worden afgenomen op de werklocatie van de respondenten. Aangezien het verschillende respondenten betreft die verspreid over het land werkzaam zijn bij verschillende organisaties, zullen deze locaties verschillend zijn. De beoogde tijd per interview zal ongeveer een uur bedragen en het zal opgenomen worden.

Validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek

De dataverzamelmethode in dit onderzoek betreffen semigestructureerde interviews. Hierbij is vooral de externe en de ecologische validiteit van belang. Onder externe validiteit wordt de mate van generaliseerbaarheid van de resultaten verstaan. Dit wordt bepaald door de representativiteit van een steekproef. Een steekproef is representatief als de respondenten willekeurig geselecteerd worden en de beoogde populatie kunnen vertegenwoordigen. Een gemakssteekproef en sneeuwbalsteekproef voldoen niet aan dit criterium. Daarnaast komt ook de grootte van de steekproef niet ten goede aan de validiteit. Wel is er in dit onderzoek gekozen voor diversiteit in de steekproef, waardoor de selectie van respondenten overeenkomt met de doelgroep waarnaar gegeneraliseerd zal worden. Verder wordt het onderzoek meer valide doordat de interviews worden opgenomen en geanalyseerd door minstens twee onderzoekers. Hierdoor wordt er kritisch gekeken naar andermans interpretaties. Ook zal tijdens het interview de bevindingen worden teruggekoppeld aan de respondent, om interpretatiefouten te voorkomen (Bergsma, 2003). Door de respondenten in een voor hen vertrouwde omgeving te interviewen, zal de ecologische validiteit hoog zijn.

Daarnaast is er bewust gekozen om meerdere, individuele interviews af te nemen. In een groep respondenten is het namelijk mogelijk dat een respondent wordt overstemd door een ander of dat er meer sociaal wenselijke antwoorden gegeven worden, overeenstemmend met de algemene mening van de groep. Dit doet af aan de generaliseerbaarheid van het onderzoek.

De betrouwbaarheid van het onderzoek kan worden vergroot door de wijze van interviewen te standaardiseren. Bij een semigestructureerd interview is er geen sprake van een schema met vaste vragen, maar de topiclijst zal toch een eenzelfde structuur moeten geven aan elk interview. Op deze manier wordt er gestreefd naar een zo hoog mogelijke interbeoordelaarsbetrouwbaarheid (Boeije, 2010), maar gezien het hier een semigestructureerde opzet betreft zal er niet exact hetzelfde worden uitgevraagd in elk interview. Echter zullen de interviews in tweetallen worden afgenomen, om de objectiviteit van de gegevens te garanderen (Bergsma, 2003).

Data-analyse

Om de verschillende interviews te kunnen analyseren, zal de ruwe data getranscribeerd en gecodeerd worden. Dit wordt gedaan door de interviews eerst volledig uit te typen en vervolgens relevante fragmenten handmatig te markeren en deze te koppelen aan nodes. Een node wordt opgesteld wanneer er sprake is van meerdere relevante fragmenten die met elkaar samenhangen. Hierna zullen de onderzoekers de gevonden nodes gaan labelen, categoriseren en thematiseren. Voor het codering van

kwalitatief onderzoek zullen de drie fases van open-, axiaal- en selectief coderen doorlopen worden (Boeije, 2010).

Ethische verantwoording/overwegingen

Het is van belang om de verkregen gegevens en informatie van de respondenten zorgvuldig te behandelen, omdat radicalisering een actueel en gevoelig thema is. De Universiteit Utrecht hanteert een active informed consent, maar gezien het hier volwassenen betreft is er besloten geen brief ter toestemming te laten ondertekenen. Er wordt vanuit gegaan dat respondenten capabel genoeg zijn om zelfstandig beslissingen te nemen en dat een mondelinge overeenkomst voldoende is. Voorafgaand aan het interview worden er wel een aantal ethische kwesties besproken met de respondenten. Hierbij moet allereerst het doel van de studie uitgelegd worden, waarbij benadrukt wordt dat anonimiteit gegarandeerd wordt en dat ze op vrijwillige basis aan het onderzoek meedoen en hier op elk moment mee kunnen stoppen. Anonimiteit wordt gegarandeerd door de namen te figneren in de data-analyse. Verder moet ook de vertrouwelijke behandeling van gegevens en resultaten besproken worden. Benadrukt moet worden dat het onderzoek via de Universiteit Utrecht verloopt, gegevens niet aan derden verstrekt worden en dat na afloop de geluidsopnames vernietigd zullen worden.

Resultaten

Aan dit onderzoek hebben vijftien respondenten meegedaan die allen werkzaam zijn als eerstelijnswerker in de Nederlandse samenleving. Met behulp van de vooropgestelde topiclijst is er tijdens de interviews per deelvraag informatie verzameld. De resultaten afkomstig uit de data-analyse zullen hieronder besproken worden. Om overzicht te bewaren zijn de resultaten geordend per deelvraag. In de analyse zullen alle resultaten samen komen.

Eigen beschrijving van radicalisering

Er blijkt overeenstemming te bestaan tussen veel respondenten als ze hun eigen beschrijving van radicalisering mogen formuleren. De overheersende visie is dat veel jongeren die (dreigen te) radicaliseren geen erkenning vinden binnen de huidige maatschappij. Meerdere respondenten benoemen het ontwikkelen van een ander normen- en waardenpatroon en het hebben van afwijkende ideeën en opvattingen. Deze veranderingen conflicteren met de heersende opvattingen in de huidige maatschappij, waardoor deze jongeren zich niet begrepen voelen. Door het gebrek aan erkenning zullen veel jongeren zich terugtrekken en zich wellicht aansluiten bij een groepering waar hun visie

wordt gedeeld. "R1: [...] Het zijn vaak jongere mensen die radicaliseren, die gewoon die erkenning helemaal missen en die vinden het dus misschien bij de ISIS zeg maar."

Dit proces gaat volgens de meeste respondenten gepaard met gedragsmatige veranderingen. Deze gedragsmatige veranderingen bestaan vooral uit het hanteren van andere gewoonten en gebruiken dan voorheen. Sommige respondenten stippen uiterlijke veranderingen ook even aan, maar vinden dit geen doorslaggevend criterium van radicalisering. De meerderheid van de respondenten benadrukt dat jongeren zich afzonderen van de maatschappij.

"R5: Nou misschien toch ook wel de teruggetrokkenheid. Juist de teruggetrokkenheid en het bezig zijn met dingen buiten, in dit geval dan studie, of normaal jongeren gedrag. Afwezigheid, het niet meer omgaan met jongeren waar hij voorheen wel mee omging. Het alleen maar trekken naar mogelijk gelijkgestemden of in dit geval gelijk gelovigen. Ja ik denk dat ik daar eerder op af zou gaan dan op uiterlijke kenmerken [...]"

Het afzonderen van de maatschappij en deze soms zelfs veronachtzamen wordt ook als reden genoemd om over te gaan tot gebruik van geweld. De bereidheid om geweld te gebruiken uit een bepaalde levensovertuiging wordt door meerdere respondenten beschouwd als een aspect van radicalisering. Extreme gedragingen, waaronder het gebruik van geweld, kunnen volgens de meerderheid van de respondenten gezien worden als een uitingsvorm van een proces wat al langer bezig is. Dit proces begint bij het hebben van extreme gedachten.

"R5: Ik denk in principe dat het al radicalisering is op het moment dat hij het denkt, want dan zit het in zijn systeem. Ik denk dat het uiteten daarvan het natuurlijk proces is wat daarop volgt. Ik denk op het moment dat iemand ernaar gaat leven en erin gaat denken en het helemaal iets van hemzelf wordt, dan is het vroeg of laat ook iets wat in een uitingsvorm naar buiten zal komen."

Verder is gebleken uit de resultaten dat het merendeel van de respondenten koos voor beschrijving A (zie bijlage 2). Hierin wordt benoemd dat er ondemocratische methoden gehanteerd kunnen worden om de democratische rechtsorde omver te werpen. Het gebruik van geweld is hier bij uitstek een voorbeeld van. Samengevat kan gesteld worden dat

respondenten een definitie prefereren waarin het gebruik van geweld, het omverwerpen van de democratische rechtsorde en een duidelijke uiteenzetting van het procesmatige verloop verenigd zijn.

Signalering aan de hand van risicofactoren

Zoals eerder genoemd zijn er een aantal gedragsmatige veranderingen en maatschappelijke factoren die jongeren aan kunnen zetten tot radicalisering. In dit geval worden deze factoren benoemd als 'risicofactor'. Door acht van de vijftien respondenten wordt een snelle verandering in het gedrag van een jongere als een risicofactor gezien. Teruggetrokkenheid, of een vorm daarvan (zoals isolatie en eenzaamheid) wordt door twee derde van de respondenten als belangrijkste risicofactor gezien van radicalisering. Andere genoemde risicofactoren zijn: agressief gedrag, lage intelligentie, vrouwonvriendelijk gedrag, uiterlijke kenmerken, leeftijd, beïnvloedbaarheid, armoede, afwijzing door de maatschappij, geen erkenning krijgen, een slechte thuissituatie, hechtingsproblematiek en de sociale klasse. Zowel omgevingsfactoren als persoonlijke factoren zijn dus genoemd als signalen die een risico kunnen vormen voor jongeren.

Een aantal respondenten heeft aangegeven risicofactoren als voornaamste aanknopingspunt voor signalering te gebruiken. Zij noemen afzondering en veranderingen in gedrag en uiterlijk vaak als een eerste signaal in het proces tot radicalisering, omdat deze het snelst zichtbaar zijn. Als deze signalen er niet zijn, is het volgens de respondenten lastiger om aanwijzingen van eventuele radicalisering op te pikken. Toch zijn dit geen allesbepalende risicofactoren en moet er ook rekening worden gehouden met mogelijke andere factoren. Risicofactoren worden vaak als aanknopingspunt gebruikt om in gesprek te gaan met de jongere om meer informatie te achterhalen.

Provocerende uitspraken van jongeren worden door sommige respondenten gezien als een risicofactor voor radicalisering, terwijl anderen dit zien als pubergedrag. De meeste respondenten hebben wel aangegeven dat elk geval apart moet worden bekeken omdat het afhankelijk is van de context. Bovendien gaat het herkennen van risicofactoren volgens sommigen vaak gepaard met het eigen gevoel, waarbij risicofactoren als eerste richtlijn of signaal worden genomen. "R3: [...] ook vanuit die mensen komen natuurlijk signalen nu, iemand die bij sociale dienst werkt, die heeft een cliënt en die zegt dan tegen mij: 'ik heb daar gewoon niet zo'n goed gevoel bij'. Nou dat kan, dat is het vaak."

Wel worden er bij een aantal respondenten een aantal kanttekeningen gemaakt bij het signaleren. Meerdere respondenten geven aan terughoudend te moeten zijn met signaleren.

“R2: Eén signaal is geen signaal zeggen we altijd. Er moeten wel een aantal dingen zijn, zeg maar, voordat wij daadwerkelijk gaan zeggen van dit kan mogelijk een jongere zijn die aan het radicaliseren is. Ook omdat we gewoon de ervaring hebben dat er soms te snel met bepaalde labels wordt gestrooid, wat er juist voor kan zorgen dat de jongere zich niet welkom voelt in de Nederlandse maatschappij, of juist misschien ondergronds gaat, misschien juist wel gaat radicaliseren.”

Kortom, in verschillende interviews komt naar voren dat signalering als een proces wordt gezien, waarbij de eerste stap het herkennen van risicofactoren is. Dit lijkt als aanknopingspunt te worden gezien om vervolgens in gesprek te gaan met de jongere en de signalen te bespreken met collega's. Volgens de respondenten zou hierna pas kunnen worden besloten of er al dan niet melding wordt gemaakt bij hogere instanties.

Gebruik van preventie en visie op beschermingsfactoren

Volgens twee derde van de respondenten wordt er weinig tot geen aandacht besteed aan het thema moslimradicalisering binnen hun organisatie. Er is door alle geïnterviewde docenten nog geen training gevolgd en nog geen training aangeboden door de organisatie. “R12: [...] Ik heb nog nooit ook maar één instructie via overheid, MT, of wat dan ook, gekregen waar ik op zou moeten letten. Echt helemaal niet”. Wel hebben docenten aangegeven dat er in de lessen aandacht wordt besteed aan het thema. Op een Mbo-school bleek het zorgteam wel een training te hebben gevolgd, waarbij ook een protocol is opgesteld. Toch gaf een docent van dezelfde school aan dit protocol niet te kennen.

Ook de meeste jongerenwerkers hebben aangegeven geen training gehad te hebben. Een jongerenwerker en veiligheidsadviseur afkomstig uit dezelfde gemeente, zijn een uitzondering gebleken op het gebied van preventie van radicalisering in vergelijking met de andere respondenten. De veiligheidsadviseur gaf aan trainingen te hebben gevolgd en te hebben georganiseerd voor eerstelijns werkers binnen de gemeente. Binnen de organisatie van de jongerenwerker is een theoloog werkzaam om kennis te verschaffen over het islamitische geloof en de ontwikkelingen in het Midden-Oosten.

Alle respondenten hebben aangegeven dat er geen specifiek preventieprogramma gericht op radicalisering is geïmplementeerd in hun organisatie. Sommige respondenten hebben verschillende trainingen benoemd over radicalisering als een vorm van preventie. Voorbeelden van de preventieve middelen die werden genoemd zijn: de training 'Herkenning van radicalisering', bewustwording van eerstelijns werkers, het ontwikkelen van een protocol en het opzetten van een signaleringsnetwerk en een meldpunt in de gemeente

of school. De meerderheid van de respondenten blijkt behoefte te hebben aan beschikbare preventieve middelen. Daarnaast blijkt er ook behoefte te zijn aan vaste richtlijnen vanuit de overheid en harde cijfers afkomstig uit wetenschappelijk onderzoek.

Uit reacties van de meeste respondenten is naar voren gekomen dat 'het gevoel van vertrouwen en veiligheid geven aan een jongere' een belangrijke beschermingsfactor is op het gebied van preventie van radicalisering bij jongeren.

"R13: Beschermingsfactoren. Als volwassene kan je een klimaat laten ontstaan in de klas waardoor jongeren meer naar zichzelf en dat soort processen durven te kijken. [...] Laten zien van: Hé, het kan ook zo. Het is dan net alsof je een gezond zaadje plant en dat er dan vanuit dat zaadje weer iets nieuws ontstaat bij zo'n jongere en hem/haar op die manier kan beïnvloeden. Ik denk dat de school, waar kinderen vijf dagen in de week zijn, een mooie plek is om dat te doen."

Respondenten hebben aangegeven dat zij vooral in gesprek zouden gaan met jongeren om te praten over waar gedachten vandaan komen en hoe dat leeft in de jongere zijn belevingswereld en zijn omgeving. Daarnaast heeft de helft van de respondenten aangegeven dat het contact met elkaar in de samenleving een belangrijk beschermingsfactor is. Dit 'contact' werd omschreven met termen als: wederzijds respect, gehoord voelen, geen discriminatie en gelijkheid. Ook kwam de term empowerment, oftewel weerbaarheid van de jongere en zichzelf leren waarderen, bij de helft van de respondenten aan bod als belangrijke beschermende factor. Een docent op een Mbo-school heeft dit benoemd als:

"R14: Gelijkheid, gelijke behandeling dus geen discriminatie, eigenwaarde. Het leren omgaan met zichzelf, hun zelf te waarderen. En zelfverzekerdheid, dat moet je mensen meegeven. Dat ze een daadwerkelijk deel van de samenleving zijn en dat ze even belangrijk zijn als jongeren die afstammen van de Batavieren bij wijze van spreken. Dat ze dat stukje zelfverzekerdheid mee krijgen en of ze nou moslim zijn of juist heel katholiek, atheïsten, of een of ander palinggeloof aanhangen dat maakt niet uit. Dat werkt natuurlijk ook van beide kanten. Het bij de maatschappij willen horen."

Tenslotte hebben zes respondenten aangegeven dat het belangrijk is dat het hele netwerk bij het proces betrokken wordt. Dat er als het ware een keten van beschermingsfactoren om de jongere heen wordt gevormd.

Op het moment lijkt er nog weinig aandacht besteed te worden aan preventie van radicalisering onder eerstelijnswerkers. De respondenten in dit onderzoek vinden het belangrijk dat er meer wordt gedaan aan bewustwording binnen hun organisaties. Daarnaast lijkt er behoefte te zijn aan duidelijke richtlijnen vanuit de overheid. De ene organisatie lijkt verder te zijn met protocollen dan de andere organisatie. De eerstelijnswerkers in dit onderzoek lijken de volgende vier factoren te verstaan onder beschermingsfactoren van moslimradicalisering: vertrouwensband creëren, beter contact tussen groepen, empowerment en het betrekken van het hele netwerk van de jongere.

Gebruik van meetinstrumenten en modellen gericht op signaleren

Op één interview na is naar voren gekomen dat geen van de respondenten meetinstrumenten of modellen binnen hun organisatie kunnen noemen gericht op het signaleren van radicale moslimjongeren. De respondent die er één kent vanuit haar organisatie, heeft tijdens het interview een radicaliseringsprotocol laten zien waarvan de naam onbekend is. " R5: [...] heel simpeltjes hoor. Gewoon waar moet ik nou op moet letten en dat is eigenlijk om te voorkomen dat iedereen maar wat gaat doen." Zoals eerder genoemd blijkt een andere respondent van dezelfde organisatie niets te weten van het protocol.

Sommigen herkennen bij het voorleggen van het meetinstrument Radicx en het Model van De Wolf en Doosje, wel één van deze twee of zelfs beide voorgelegde instrumenten (zie bijlage 3 en 4). De respondenten die het herkennen, leggen het bovendien uit en hebben dus wel degelijk enige kennis over wat het inhoudt. Een respondent geeft zelfs aan de Radicx als voorbeeld genomen te hebben bij het opzetten van een eigen methode, maar die methode is niet geïmplementeerd binnen de organisatie.

Na het presenteren van de voorbeelden is gevraagd aan de respondenten of ze het overwegen te gebruiken. Daarop wordt overwegend positief geantwoord. De respondenten blijken behoefte te hebben aan meetinstrumenten of modellen om mogelijke signalen van radicalisering tijdig te herkennen. Echter wordt hierbij wel aangegeven dat ze de voorkeur geven aan modellen die makkelijk in gebruik zijn in plaats van uitgebreide modellen zoals de voorgelegde voorbeelden. Een deel van de respondenten benoemt dat er binnen hun organisatie verschillende instrumenten beschikbaar zijn voor diverse problemen, waardoor er op veel verschillende aspecten gelet moet worden. Een instrument gericht op

risicjongeren in het algemeen in combinatie met bepaalde checklists voor afzonderlijke problemen zou daardoor volgens hen uitkomst bieden.

Een genoemde reden voor de afwezigheid van meetinstrumenten en modellen is dat het teveel tijd zou kosten. Een andere reden die sommige respondenten aangeven is dat ze nog nooit met moslimradicalisering te maken hebben gehad. Dit geldt zowel voor respondenten die niet met moslimjongeren werken, als voor degenen die wel met de doelgroep werken. De meesten geven aan dat ze daardoor niet preventief bezig zijn. Ook zeggen sommigen dat ze te laat zouden zijn als er pas meetinstrumenten of modellen worden ingezet op het moment dat al bekend zou zijn dat een jongere radicaliseert. Desondanks zijn de respondenten wel eensgezind over het idee dat de beschikbaarheid van meetinstrumenten en modellen handvatten bieden om radicalisering te kunnen signaleren.

Ondanks dat slechts één respondent een meetinstrument kent, noemen de respondenten wel een ander middel wat ze zien als belangrijke eerste stap, namelijk het aangaan van een individueel gesprek. Hierbij is het volgens de respondenten vooral belangrijk om met een open houding en zonder vooroordelen een jongere te benaderen. Bovendien geven enkele respondenten aan dat het belangrijk is om de stillere jongeren in een groep aan het woord te laten. Het aangaan van een individueel gesprek komt volgens één respondent pas aan de orde wanneer er sprake is van "pittige opvattingen".

"R12: Nou ik vind het ook wel opmerkelijk soms als leerlingen met een moslimachtergrond zich soms opvallend afhouden van een discussie. [...] dus als je dan probeerde te vragen, dat er ook best wel wat zaken uitkwamen waarvan ik dacht 'zo dat is pittig'. Dus mijn ervaring is vaak degene die stiller, zich stiller houden, zich minder profileren, maar als je doorvraagt en ze laten iets zien, hebben zij eerder de neiging radicale denkbeelden te hebben dan degenen die toch graag de vragen beantwoorden of actief meedoen. [...]"

Conclusie

In dit kwalitatieve onderzoek is gekeken naar hoe eerstelijns werkers radicalisering signaleren bij moslimjongeren in de Nederlandse samenleving. Vooralsnog lijkt dit vooral te gebeuren aan de hand van risicofactoren. Echter zijn er nog veel onduidelijkheden en lag de prioriteit van dit onderzoek vooral bij het verzamelen van ervaringen en behoeften van eerstelijns werkers met betrekking tot de verschillende deelvragen.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de eerstelijnswerkers radicalisering beschrijven als een complex proces. Er werden weliswaar overeenkomende aspecten benoemd door de eerstelijnswerkers, maar deze verschillende aspecten zijn nog niet verenigd in een definitie. Dit zou kunnen verklaren waarom er onder eerstelijnswerkers nog veel onduidelijkheid heerst over het signaleringsproces. Doordat er verschillende opvattingen worden gehanteerd, kan het signaleringsproces worden bemoeilijkt. Dit komt overeen met voorgaand literatuuronderzoek, waarin aangegeven wordt dat de diversiteit van definities wat betreft radicalisering kunnen zorgen voor verschillende manieren van signaleren onder professionals (Hofmann, 2012; Sedgwick, 2010).

Risicofactoren blijken te worden gebruikt voor het herkennen van radicalisering en als eerste stap in het signaleringsproces van radicalisering onder moslimjongeren. Risicofactoren worden als aanknopingspunt gezien om vervolgens in gesprek te gaan met de jongere en de signalen te bespreken met collega's. Aan de hand hiervan wordt besloten of er al dan niet melding wordt gemaakt bij hogere instanties. Signalering lijkt dus een proces te zijn waarbij er verschillende factoren in overweging worden genomen; risicofactoren, in gesprek gaan met zowel collega's als de jongere zelf en het eigen onderbuikgevoel. Een combinatie van individuele- en omgevingsfactoren lijkt als meest risicovol te worden beschouwd door de eerstelijnswerkers. Dit komt overeen met literatuur waarbij de nadruk ook gelegd wordt op individuele- en omgevingsfactoren. Bovendien komt er ook in de literatuur naar voren dat er wordt gericht op risicofactoren als onzekerheid, ervaren onrecht, vernedering en persoonlijk falen (Bakker 2006; Doosje et al., 2013; Dugas & Kruglanski 2014).

Wat betreft de beschermingsfactoren vinden de eerstelijnswerkers verschillende factoren van belang. 'Een jongere het gevoel van vertrouwen en veiligheid geven' blijkt een belangrijke beschermingsfactor te zijn waarop zou moeten worden gericht in de preventie van moslimradicalisering. Op die manier ontstaat er ruimte om extreme idealen bespreekbaar te maken en ruimte voor positieve alternatieven. Eerder onderzoek van Gielen (2015) sluit hier op aan. Daarnaast is het zelfvertrouwen vergroten en de motivatie om te participeren verhogen bij jongeren een belangrijke beschermingsfactor (Stoop, 2014). De eerstelijnswerkers uit dit onderzoek benoemen dit ook. Ook geven de respondenten aan dat contact in de samenleving en het wederzijds respect een belangrijke beschermingsfactor is. De samenwerking tussen instellingen en netwerken om zo vroegtijdig mogelijk te signaleren is van groot belang (Butt & Tuck, 2014; Debroux & Wouters, 2010). Verschillende

respondenten in dit onderzoek sluiten zich hierbij aan en hebben de mening dat het hele netwerk betrokken moet worden.

Uit dit onderzoek blijkt dat er weinig aandacht besteed is aan preventie binnen de organisaties waar eerstelijns werkers werken. Trainingen en voorlichtingen worden aangedragen als oplossing, zodat de anticipatie op zorgwekkend gedrag verbeterd kan worden. Daarnaast lijkt er behoefte te zijn aan duidelijke richtlijnen vanuit de overheid. De ene organisatie lijkt verder te zijn met protocollen dan de andere organisatie. Ook wat betreft de modellen en meetinstrumenten gericht op het signaleren van radicalisering onder moslimjongeren, blijkt er slechts één eerstelijns werker een specifiek signaleringsprotocol te kennen vanuit haar organisatie. Dit betekent echter niet dat de overgebleven eerstelijns werkers het niet belangrijk vinden om rekening te houden met de signalen. Integendeel, zij hebben namelijk aangegeven dat het juist belangrijk is om er rekening mee te houden en actie te ondernemen waar nodig. Uiteindelijk lijkt het erop dat alle respondenten hetzelfde doel voor ogen hebben, namelijk het bieden van goede begeleiding aan elke jongere.

Daarnaast blijkt er behoefte te zijn aan meetinstrumenten of modellen om mogelijke signalen van radicalisering op tijd te kunnen herkennen. Toch wordt er door sommige respondenten wel een kanttekening geplaatst bij het gebruik van een meetinstrument specifiek gericht op radicalisering. Aangezien er binnen organisaties vaak al veel instrumenten beschikbaar zijn voor diverse problematiek, zien niet alle eerstelijns werkers het nut in van nog een afzonderlijk instrument. Zij zouden liever een instrument gebruiken gericht op risicojongeren in het algemeen in combinatie met een checklist voor afzonderlijke problemen, zoals radicalisering onder jongeren.

Dat geen van de andere eerstelijns werkers vanuit hun organisatie gebruik maakt van meetinstrumenten of modellen kan zorgelijk zijn, juist omdat zij het radicaliseringsproces mogelijk kunnen doorbreken (Young, Holsappel & Rooze, 2014). Uit literatuur blijkt dat kennisverbreding over het thema moslimradicalisering zowel professionals en familieleden in staat stelt om op een constructieve manier te reageren op vroege signalen hiervan (Clubb, 2016; Gielen, 2015). Ondanks het gebrek aan kennis, geven de eerstelijns werkers wel aan behoefte te hebben aan preventieve middelen en meer kennis over meetinstrumenten en modellen om te kunnen signaleren.

Na koppeling van de onderzoeksresultaten aan de hoofdvraag kan geconcludeerd worden dat eerstelijns werkers het signaleren van radicalisering onder moslimjongeren in de Nederlandse samenleving procesmatig benaderen. Risicofactoren blijken hierbij vooral de rol van aanknopingspunt te vervullen. Nadat er signalen zijn opgemerkt, wordt er eerst een

gesprek aangegaan met de jongere of worden zorgen gedeeld met collega's. Vervolgens zal er worden ingegrepen als de situatie daarom vraagt. Dit is vooral gebaseerd op gevoel, dus er is geen sprake van overeenstemming tussen eerstelijns werkers. Al met al kan gesteld worden dat eerstelijns werkers het signaleringsproces stapsgewijs doorlopen.

Discussie

De keuze voor een kwalitatieve onderzoeksopzet brengt beperkingen met zich mee. Hoewel er is gekozen voor diversiteit in de doelgroep, blijkt generalisatie van de resultaten toch lastig. Deze groep omvat namelijk talloze verschillende functies en in dit onderzoek is niet elke functie opgenomen. Bovendien hebben er slechts vijftien respondenten deelgenomen aan het onderzoek, geworven via een gemaksteekproef en een sneeuwbalsteekproef. De respondenten zijn dus veelal afkomstig uit het netwerk van de onderzoekers en daarbij komt dat enkel de respondenten die er tijd voor hadden mee hebben gedaan. Daarnaast is er niet specifiek geworven op eerstelijns werkers die al eens te maken hebben gehad met moslimradicalisering. Hierdoor bestaat de kans dat dit onderzoek waardevolle informatie mist.

Een andere beperking is dat het onderzoek gebonden was aan een bepaald tijdslimiet. Daardoor zijn de interviews afgenomen in een kort tijdsbestek. Verder is er gebruik gemaakt van een semi-gestructureerde interviewstijl, waardoor niet bij elke respondent precies hetzelfde uitgevraagd is. Sommige onderwerpen hebben meer aandacht gekregen dan anderen afhankelijk van de respondent. Dit kan ertoe geleid hebben dat niet elk interview even bruikbaar was in dit onderzoek. Dit komt de betrouwbaarheid van het onderzoek niet ten goede. Toch biedt deze semi-gestructureerde interviewstijl ook voordelen. Hierdoor kan tijdens de interviews doorggevraagd worden op bepaalde uitspraken, waardoor er veel gedetailleerde informatie kan worden verzameld. Deze manier van interviewen leverde voor dit onderzoek veel ervaringen en visies van respondenten op en nieuwe informatie wat betreft signalering van radicalisering door eerstelijns werkers in Nederland.

De nieuwe inzichten verkregen uit dit onderzoek, kunnen in vervolgonderzoek meegenomen worden. Er zouden wel eerst een aantal zaken op orde moeten worden gesteld voordat eerstelijns werkers zich goed kunnen richten op het signaleren van radicalisering onder moslimjongeren. Er heerst namelijk nog veel onduidelijkheid, waardoor eerstelijns werkers elk een andere aanpak hanteren. Toch lijkt er wel behoefte te zijn aan eenzelfde werkwijze. Allereerst zou er meer eenduidigheid moeten worden gecreëerd over

de definitie van radicalisering. Daarnaast is kennisverbreding noodzakelijk zowel over het thema als over de mogelijke middelen om (preventief) te kunnen signaleren.

Verder is het van groot belang om in vervolgonderzoek gebruik te maken van een grotere doelgroep geworven middels een gerandomiseerde steekproef. Daarnaast kan het ook waardevol zijn om meer respondenten in het onderzoek op te nemen die ervaring hebben met moslimradicalisering. In dit onderzoek is vooral een brede focus gehanteerd om verschillende ervaringen uit te vragen, maar op het moment dat er meer duidelijkheid is over de werkwijze, zou er ook dieper ingegaan kunnen worden op bepaalde aspecten. Op den duur zal dit leiden tot representatieve informatie met betrekking tot hoe eerstelijns werkers radicalisering signaleren.

Hoewel het nodig is om in vervolgonderzoek deze aanbevelingen te verwerken, levert dit onderzoek wel een bijdrage aan het maatschappelijk belang. Kennis wordt in de literatuur genoemd als een voorwaarde om goed te kunnen signaleren. Uit dit onderzoek blijkt dat er onder veel eerstelijns werkers sprake is van een gebrek aan kennis. Als deze resultaten ook op grote schaal gevonden zullen worden, kan dit duiden op een verband tussen een gebrek aan kennis van signalering en het goed kunnen signaleren. Het gevolg hiervan kan zijn dat het radicaliseringsproces bij sommige jongeren al in een vergevorderd stadium is voordat er ingegrepen wordt. Dit kan grote gevolgen hebben op het gebied van veiligheid, zowel voor Nederland als voor andere Westerse landen. Dit onderzoek biedt aanknopingspunten voor vervolgonderzoek met het doel radicalisering onder jongeren zoveel mogelijk te beperken en een halt toe te roepen, zowel voor de bescherming van de jongeren als voor de bescherming van de maatschappij.

Literatuur

- AIVD (2004). *Van Dawa tot Jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.
- Arts, L., & Butter, E. (2009). *Radicaal, orthodox of extremist. Achtergrondinformatie over radicalisering en polarisatie*. Amsterdam: ACB Kenniscentrum.
- Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe – their characteristics and the circumstances which they joined the jihad: an exploratory study*. Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael.
- Bakker, E., Cruz, C. M. P., John, W., & van der Schriek, D. (2005). *Radical Islam in the Netherlands*. Washington DC: Jamestown Foundation Terrorism
- Bartlett, J., Birdwell, J., & King, M. (2010). *The edge of violence. A radical approach to extremism*. Londen: Demos.
- Bergsma, M. (2003). *Betrouwbaarheid en validiteit van kwalitatief georiënteerde operational audits. Methoden en technieken die de betrouwbaarheid en validiteit van kwalitatief georiënteerde audits waarborgen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Boeije, H. (2010). *Analysis in qualitative research*. Los Angeles: Saga publications.
- Buijs, F. J. (2009). Muslims in the Netherlands: Social and political development after 9/11. *Journal of Ethic and Migration Studies*, 35, 421-438. doi: 10.1080/13691830802704590
- Butt, R., & Tuck, H. (2014). European counter-radicalisation and de-radicalisation: A comparative evaluation of approaches in the Netherlands, Sweden, Denmark and Germany. *Institute for Strategic Dialogue*. Verkregen op 18 mei, 2016, via http://www.strategicdialogue.org/De-radicalisation_final.pdf.
- Clubb, G. (2016). The Role of former combatants in preventing youth involvement in terrorism in Northern Ireland: A framework for assessing former islamic state combatants. *Studies in Conflict & Terrorism*, 9, 842-861. doi: 10.1080/1057610X.2016.1144917
- Cogliser, C. C., Schriesheim, C. A., Scandura, T. A., & Gardner, W. L. (2009). Balance in leader and follower perceptions of leader–member exchange: Relationships with performance and work attitudes. *Leadership Quarterly*, 20, 452–465. doi: 10.1016/j.leaqua.2009.03.010
- Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent radicalization in Europe: What we know and what we do not know. *Studies in Conflict and Terrorism*, 33, 797-814. doi: 10.1080/1057610X.2010.501423
- De Bie, J. L., de Poot, C. J., & van der Leun, J. P. (2015). Shifting modus operandi of

- Jihadist foreign fighters from the Netherlands between 2000 and 2013: A crime script analysis. *Terrorism and Political Violence*, 27, 416-440. doi: 10.1080/09546553.2015.1021038
- Debroux, S., & Wouters, F. L. (2010). CoPPRa als preventie tegen. Verkregen op 18 mei, 2016, via http://www.coppra.eu/dl%5C10_IREU_NL-CoPPRa.pdf
- Demant, F., Slootman, M., Buijs, F., & Tillie, J. N. (2008). *Decline and disengagement. An analysis of processes of deradicalisation*. Amsterdam: IMES.
- De Graaff, B. 'Hoe breed? Contraterrorisme- en radicaliseringsbeleid onder de loep.' In van Donselaar, J., & Rodrigues, P. R. (eds). (2013). *Monitor Racisme en Extremisme; achtste rapportage*. Amsterdam University Press.
- De Graaff, B., de Poot, C., & Kleemans, E. (2009). Radicalisering en radicale groepen in vogelvlucht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51, 331-344. verkregen op 12 maart, 2016 via [http://dspace.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/16885/Graaff_Tijdschrift%20voor%20Criminologie_51\(4\)_2009_u.pdf?sequence=2](http://dspace.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/16885/Graaff_Tijdschrift%20voor%20Criminologie_51(4)_2009_u.pdf?sequence=2)
- Doosje, B., Loseman, A., & Van den Bos, K. (2013). Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice, and perceived group threat. *Journal of Social Issues*, 69, 586-604. doi: 10.1111/josi.12030
- Dorner, L. M., Howard, E. C., Slapac, A., & Mathews, K. (2014). The importance of improving implementation research for successful interventions and adaptations. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 42, 315-321. doi: 10.1080/10852352.2014.943637
- Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (2016). *Actueel dreigingsniveau*. Verkregen op 16 maart, 2016 via <https://www.nctv.nl/onderwerpen/tb/dtn/actueeldreigingsniveau/>
- Dugas, M., & Kruglanski, A.W. (2014). The Quest for Significance Model of radicalization: Implications for the management of terrorist detainees. *Behavioral Sciences and the Law*, 32, 423-439. doi: 10.1002/bsl.2122
- Feddes, A. R., & Gallucci, M. (2015). A Literature review on methodology used in evaluating effects of preventive and de-radicalisation interventions. *Journal for Deradicalization*, 5, 1-27. Verkregen op 13 maart, 2016 gedownload via <http://journals.sfu.ca.proxy.library.uu.nl/jd/index.php/jd/article/view/33>
- Feddes, A.R., Mann, L., & Doosje, B. (2015). Increasing self-esteem and empathy to

- prevent violent radicalization: a longitudinal quantitative evaluation of a resilience training focused on adolescents with a dual identity. *Journal of Applied Social Psychology, 45*, 400–411. doi: 10.1111/jasp.12307
- Fennema, M., & Tillie, J. (2004). Recept voor Nederland. *Socialisme en Democratie, 61*, 19-23. Verkregen op 16 maart, 2016 gedownload via http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl.proxy.library.uu.nl/FILES/root/tijdschriftartikel/SenD/2004/ReceptvoorNederlan/ReceptvoorNederland_SD2004-12.pdf
- Gielen, A. J. (2008). *Radicalisering en identiteit. Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.
- Gielen, A. J. (2015). Supporting families of foreign fighters. A realistic approach for measuring the effectiveness. *Journal for Deradicalization, 2*, 21-48. Verkregen op 14 maart, 2016 gedownload via <http://journals.sfu.ca.proxy.library.uu.nl/jd/index.php/jd/article/view/10>
- Hassan, G. S. (2015). Radical Islam/Islamic Radicalism: Towards a Theoretical Framing. *Canadian Journal of Sociology, 12*, 1-4. Verkregen op 15 maart, 2016 via <https://www.researchgate.net/publication/266030514>
- Henderson, D. J., Liden, R. C., Glibkowski, B. G., & Chaudhry, A. (2009). LMX differentiation: A multilevel review and examination of its antecedents and outcomes *The Leadership Quarterly, 20*, 517-534. doi: 10.1016/j.leaqua.2009.04.003
- Hofmann, D. C. (2012). Review Essay: Twenty important journal articles on radicalisation to, and de-radicalisation from, terrorism. *Perspectives on Terrorism, 6*, 104-113. Verkregen op 12 maart, 2016 via <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/234>
- Kay, A.C., & Eibach, R.P. Compensatory control and its implications for ideological extremism. *Journal of Social Issues, 69*, 564-585. doi: 10.1111/josi.12029
- King, M. & Taylor, D. M. (2011). The radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence. *Terrorism and Political Violence, 23*, 602-622. doi: 10.1080/09546553.2011.587064
- Komen, M. M. (2014). Homegrown Muslim Extremism in the Netherlands: An Exploratory Note. *Journal of Strategic Security, 7*, 47-53. doi: 10.5038/1944-0472.7.1.4
- Koopmans, R. (2015). Religious fundamentalism and hostility against out-groups: A comparison of Muslims and Christians in Western Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 41*, 33-57. doi: 10.1080/1369183X.2014.935307

- Littman, R., & Levy Paluck, E. (2015). The cycle of violence: Understanding Individual participation in collective violence. *Advances in Political Psychology, 36*, 79-99. doi: 10.1111/pops.12239
- Lousberg, M., Van Hembert, D., & Langelaan, S. (2009). *Ingrijpen bij radicalisering – De mogelijkheden van de eerstelijnswerker*. Soesterberg: TNO
- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalisation; Pathways towards terrorism. *Terrorism and Political Violence, 20*, 415–433. doi: 10.1080/09546550802073367
- McGilloway, A., Ghosh, P., & Bhui, K. (2015). A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism amongst muslims in western societies. *International Review of Psychiatry, 27*, 39-50. doi: 10.3109/09540261.2014.992008
- Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: a psychological exploration. *American Psychologist, 60*, 161-169. doi: 10.1037/0003-066X.60.2.161
- Post, J. M., Ali, F., Henderson, S.W., Shanfield, S., Victoroff, J., & Weine, S. (2009). The psychology of suicide terrorism. *Psychiatry, 72*, 13-31. doi: 10.1521/psyc.2009.72.1.13.
- Roy, O. (2007). Islamic Terrorist Radicalisation in Europe', in S. Amghhar, A. Boubekour, & M. Emerson (Red). *European Islam: Challenges for Society and Public Policy* (pp. 52-60). Brussel: Centre for European Policy Studies.
- Sedgwick, M. (2010). The concept of radicalization as a source of confusion. *Terrorism and Political Violence, 22*, 479-494. doi: 10.1080/09546553.2010.491009
- Sieckelinck, S., Kaulingfreks, F., & De Winter, M. (2015). Neither villains nor victims: towards an educational perspective on radicalisation. *British Journal of Educational Studies, 63*, 329-343. doi: 10.1080/00071005.2015.1076566
- Silke, A. (2008). Holy Warriors: Exploring the psychological processes of Jihadi radicalization. *European Journal of Criminology, 5*, 99-123. doi: 10.1177/1477370807084226
- Spee, I., & Reitsma, M. (2010). *Puberaal, lastig of radicaliserend*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Stoop, J. (2014). Radicalization on the local level: a research on preventive programs and their effectiveness in Amsterdam. Verkregen op 19 maart, 2016 via <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?fid=569215>

- Van Wonderen, R., & Broekhuizen, J. (2011). Spanningen in buurten. Theoretische verkenning en empirische toetsing van risico-en beschermingsfactoren voor polarisatieprocessen. *Cahiers Politiestudies*, 1, 53-77. Verkregen op 21 maart, 2016 via <http://www.lokaalcentraal.com/wp-content/uploads/2013/04/Moors-Witte-2011-Voorbij-het-incident-in-Social-Disorder.pdf#page=53>
- Verhagen, A., Reitsma, M., & Spee, I. (2010) *Vroegtijdige signalering van radicalisering*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep
- VNG/Radar (2006). *Radicalisme signaleren en aanpakken. Vroegtijdige aanpak voor radicaliserende jongeren. Handreiking voor gemeenten*. Den Haag: Sdu.
- Young, H. F., Holsappel, J., Zwenk, F., & Rooze, M. (2014). *Review van het wetenschappelijk onderzoek naar radicalisering; en wat dit betekent voor TERRA*. Verkregen op 13 maart, 2016 via http://terratoolkit.eu/wp-content/uploads/2015/10/Literature-review-DEF2_MR-NS-nl-nw.pdf
- Zannoni, M., Varst, L. P. van der., Bervoets, E. J. A., Wensveen, M., Bolhuis, V. J van & Torre, E. J. van der. (2008). *De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheid- en Crisismanagement.

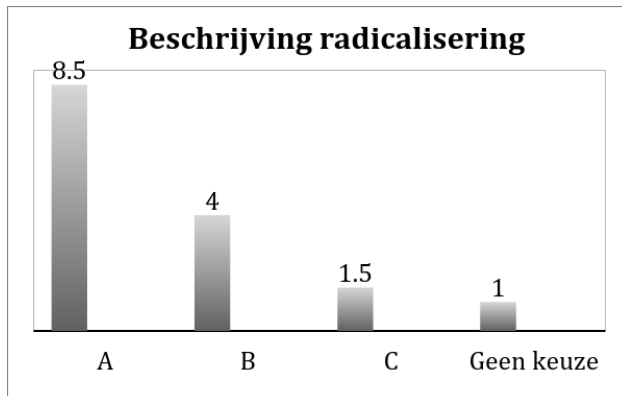
Bijlage 1. Topiclijst

Topics	Eventuele vragen
Kennismaking	<ul style="list-style-type: none"> • Kunt u uzelf voorstellen? • Wat voor werk doet u? <ul style="list-style-type: none"> ◦ Wat voor een soort werkzaamheden voert u uit?
deelvraag 1: 'Wat verstaan eerstelijnswerkers onder de term radicalisering bij moslimjongeren in de Nederlandse samenleving?'	<p>Definitie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe zou u radicalisering omschrijven? • Welke beschrijving van radicalisering past het beste bij uw ervaring of visie. Radicalisering als: <ul style="list-style-type: none"> - Het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes, die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde. - Een proces van verandering in geloof, gevoel en gedrag, waardoor in toenemende mate conflicten tussen groepen onderling worden gerechtvaardigd. - Een individueel of een groepsproces, waarbij psychologische factoren een belangrijke rol spelen. • Radicalisering als: <ul style="list-style-type: none"> - Extreme gedachten/opvattingen - Extreme gedragingen • Radicalisering als: <ul style="list-style-type: none"> - Extreem en heftig pubergedrag - Voorstadium van terrorisme • Casus <p><i>"Een leerling/jongere merkt op dat de aanslagen van de IS terecht zijn en dat het Westen dit over zichzelf afroept."</i></p>

	<p>Is hier sprake van provocerend pubergedrag of is het een signaal van radicalisering?</p> <p>Proces</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat zou u als eerste opvallen aan een jongere die dreigt te radicaliseren? • Op welk punt zou u ingrijpen? (al bij extreme opvattingen of pas bij gedragingen)
<p>deelvraag 2: 'Worden risicofactoren gezien als aanknopingspunten voor signalering van geradicaliseerde moslimjongeren?'</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wat verstaat u onder risicofactoren bij geradicaliseerde jongeren? • Gebeurt het signaleren van geradicaliseerde jongeren aan de hand van bepaalde aanknopingspunten of is dit meer een gevoel voor u? Waarom dan? • Beschrijf eens hoe u een geradicaliseerde jongere zou signaleren (als dit nog niet aan bod is gekomen bij de eerste deelvraag) • Wat zou u zien als aanknopingspunten om een geradicaliseerde jongere te kunnen signaleren? • Vindt u dat er aan de hand van risicofactoren/aanknopingspunten gesignaleerd moet worden of ziet u dit liever op een andere manier gebeuren? Hoe dan? • Wat denkt u dat de beste manier is om te signaleren als u het signaleren aan de hand van risicofactoren uitsluit?
<p>deelvraag 3: 'Wat verstaan eerstelijns werkers onder beschermingsfactor en van islamitisch radicalisme?'</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Op wat voor manier is er aandacht besteed aan dit thema in uw organisatie? • Welke preventie programma's zijn er geïmplementeerd? • Welke signalen spelen hier een belangrijke rol? • Op welke beschermingsfactoren richt u zich? • Op welke beschermingsfactoren zou er meer moeten worden gericht? • Wat is er bekend over de effectiviteit? • Vindt u dat er meer aandacht besteed moet worden

	<p>aan preventie?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Op wat voor manier?
<p>deelvraag 4: Modellen en instrumenten om te signaleren</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Op wat voor manier denkt u dat radicalisering onder Moslimjongeren te signaleren is? ● Wat zou uzelf doen wanneer u denkt radicale signalen te herkennen? ● Wat denkt u dat van belang is als professional zijnde om effectief te kunnen signaleren? ● Kent u modellen of instrumenten die gebruikt worden om radicalisering te signaleren? <ul style="list-style-type: none"> ○ Zo ja welke en kunt u ze toelichten? ○ Zo nee [dan legt de interviewer twee voorbeelden voor, namelijk het instrument 'Radicx' en het model van De Wolf en Doosje uit de bijlage] <ul style="list-style-type: none"> ■ Wat vindt u van deze voorbeelden? ● Wat denkt u dat de reden is dat er instrumenten en modellen beschikbaar zijn om te signaleren? ● Maakt u gebruik van instrumenten en modellen? <ul style="list-style-type: none"> ○ Zo ja, wat is de reden dat u hier gebruik van maakt? ○ Zo nee, zou u dit dan overwegen? <ul style="list-style-type: none"> ■ Wat is uw reden hiervoor?

Bijlage 2. Beschrijving radicalisering

Opties beschrijvingen radicalisering:

A: Het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes, die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde.

B: Een proces van verandering in geloof, gevoel en gedrag, waardoor in toenemende mate conflicten tussen groepen onderling worden gerechtvaardigd.

C: Een individueel of een groepsproces, waarbij psychologische factoren een belangrijke rol spelen.

Hierbij is optie A de opgestelde definitie van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD). Optie B is een beschrijving die voortkomt uit de literatuur. Optie C kan gezien worden als een aanvullend aspect, omdat tegenwoordig de rol van psychologische factoren erg belangrijk wordt geacht in het radicaliseringsproces.

Bijlage 3. Instrument Radicx

4.2 Werkwijze

Stap 1	<p>Lees de casus.</p> <p>Bij een eigen casus:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Over wie gaat het ? - Wat maakt dat we ons zorgen maken over deze jongere ? - Welke incidenten hebben zich voorgedaan? - Wat kunnen we zeggen over de verschillende kolommen? 	Casus
Stap 2	<p>Ieder schrijft voor zichzelf zichtbaar gedrag van de jongere in de vier kolommen van het eigen format op. (Zie voor voorbeelden het kijkschema)</p> <p>Vragen die tijdens dit proces opkomen worden apart genoteerd.</p>	<p>Format 'Gedragsskenmerken van de jongere' op A3 (zie pagina 12 en 13)</p> <p>Kijkschema</p>
Stap 3	Vragenronde.	
Stap 4	<p>Plenair worden de gedragsskenmerken geïnventariseerd.</p> <p>De voorzitter vraagt alle teamleden het gedrag dat ze hebben opgeschreven te benoemen.</p> <p>Met elkaar bepaalt de groep van elke type gedrag of het oedraa:</p>	<p>Plenair schema op flap</p> <p>Drie kleuren post-its</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - ondersteunend aan de ontwikkeling van de jongere is: groen; - neutraal is: geel; - bedreigend voor de ontwikkeling van de jongere is: rood. <p>De gedragsskenmerken worden vervolgens elk op de bepaalde kleur post-it geschreven en in het format geplakt.</p>	
Stap 5	<p>Maak de balans op: wat overheerst in de verschillende kolommen: groen, geel of rood gedrag en hoe verhouden de verschillende kolommen zich ten opzichte van elkaar?</p>	

Kijkschema

Gedrag - School - Persoonlijke kenmerken - Gezin - 'Peers' - Vrije tijd - Omgeving	Contacten/relaties - School - Gezin - Leeftijdsgenoten - Omgeving	Culturele/religieuze uitingen	Politieke/ideologische uitingen
<p>Veel risicovol gedrag in deze kolom vraagt om ingrijpen en zorg.</p> <p>Risicovol gedrag zonder gedrag in de culturele en politieke/ ideologische kolommen leidt niet tot een proces van radicalisering. Wanneer deze aspecten wel aanwezig zijn, kan het risicovolle gedrag een voedingsbodem vormen voor het proces van radicalisering.</p>	<p>Ondersteunende contacten zijn helpend in de ontwikkeling en kunnen tegenwicht vormen voor mogelijk bedreigend gedrag en/of bedreigende contacten</p> <p>Bedreigende contacten zonder gedrag in de culturele en politieke/ideologische kolommen leiden niet tot een proces van radicalisering. Wanneer deze aspecten wel aanwezig zijn, kunnen bedreigende contacten een voedingsbodem vormen voor het proces van radicalisering.</p> <p>Welke functie hebben deze contacten voor de jongere? Wil hij erbij horen? Of wordt het risicovolle gedrag bevorderd door deze contacten? Zijn er alternatieven (te vinden) voor deze contacten?</p>	<p>Neutraal gedrag in deze kolom zegt wat over de zoektocht van de jongeren naar (groeps)identiteit.</p> <p>Mogelijk dat de verschijning en het gedrag van deze jongere fanatiek ogen; dit kan duiden op fanatisme, orthodoxie of toewijding. Veel zichtbaar gedrag in deze kolom kan duiden op een voedingsbodem voor radicalisering mits er samenhang is met bedreigende factoren in de kolommen gedrag en contact. Pas als er in de naastliggende kolom (politieke of ideologische uitingen) ook gedrag benoemd kan worden, kan er gesproken worden over een mogelijk proces van radicalisering.</p>	<p>Geen gedrag in deze kolom betekent dat er weinig aanleiding is om aan radicalisering te denken.</p> <p>Gedrag of uitingen in deze kolom geven aanleiding tot zorg rond radicalisering en vraagt om nader onderzoek en actie.</p>

Gedragsskenmerken van de jongere

Gedrag Toetsbaar gedrag van jongeren door persoonlijke kenmerken op school, in gezin en vrije tijd	Contacten En relaties met leeftijdsgenoten op school, gezin en omgeving	Cultureel/religieuze uitingen Zichtbaar gedrag van jongeren met betrekking tot cultureel/religieuze uitingen	Politiek/ideologische uitingen Zichtbaar gedrag van jongeren met betrekking tot politiek/ideologische uitingen
Contact met mentor ondersteunend Dol op broertjes	Stabiël gezin ondersteunend	ondersteunend	ondersteunend
neutraal	neutraal	Tatoeage Kleding en haardracht	neutraal
bedreigend Spijtoelen en ziek zijn	Weinig vrienden bedreigend	Bezoekt websites bedreigend	bedreigend

Nog te onderzoeken:

4.3 Nabespreking

Overwegingen bij de nabespreking:

- 1 Wat valt op ?
- 2 Weten we genoeg over alle domeinen ?
- 3 Wat is de rol van de religie ?
- 4 Is er sprake van veel bedreigend gedrag/contacten/uitingen ?
- 5 Hoe ligt de verhouding tussen ondersteunend en bedreigend gedrag ?

Score op politieke/ideologische uitingen

Bij een score op politieke/ideologische uitingen vraagt dit om verder onderzoek en actie.

De volgende verdiepende vragen kunnen hier gesteld worden:

- Is er sprake van herhaaldelijk gedrag, gespreksonderwerpen of (provocerende) uitspraken?
- Gebeurt dit op meerdere plaatsen (buiten school)?
- Spreekt uit de houding en gezichtsuitdrukking dat de jongere het meent?
- Voelt de jongere zich persoonlijk aangevallen bij weerwoord?
- Is de jongere betrokken bij conflicten rond dit thema?
- Heeft de jongere een negatieve kijk op de samenleving en het achterliggende wereldbeeld?
- Heeft de jongere (veel) vrienden met dezelfde ideeën?
- Gedragen zijn vrienden zich net zoals hij?
- Betwijfelt de jongere de Nederlandse wetgeving?
- Neemt de jongere afstand van de Nederlandse wetgeving?
- Zijn er de laatste tijd veranderingen zichtbaar bij de jongere?

Wanneer er veel van deze vragen bevestigend beantwoord worden, is bij deze jongere de kans aanwezig op een beginnend proces van radicalisering.

Welke acties zijn nodig?

Nu de uitkomst van de bespreking van de casus zichtbaar is en er meer duidelijkheid is over de mogelijke risico's op radicalisering, kan er gekeken worden naar wat de school te doen staat.

Hierbij zijn de volgende vragen aan de orde:

- 1 Is er zorg nodig voor de jongere?
- 2 Op welk gebied (gedrag, weerbaarheid, zoeken naar identiteit of mogelijke radicalisering) ligt de zorg?
- 3 Wie is hier de juiste persoon voor in de school ?
- 4 Wie wordt er verder (eventueel extern) bij betrokken?

Bijlage 4. Model van De Wolf en Doosje - Signalen in het proces van radicalisering

	Sociaalpsychologische factoren	Signalen	Wat het betekent voor deradicaliseringsprogramma's of interventies op school
Beginstadium	<p>De jongere ervaart frustratie doordat hij zich benadeeld of gediscrimineerd voelt</p> <p>De jongere voelt zich onzeker</p> <p>De jongere is beïnvloedbaar door mensen die nabij zijn</p>	<p>Staat in potentie open voor een verklarende ideologie</p> <p>Zoeken naar waardering en gezien willen worden door de omgeving</p> <p>Iemand is beïnvloed door een ander</p>	<p>Verminderen van gevoel van benadeling</p> <p>Verbreden van kaders met betrekking tot de sociale omgeving</p> <p>Creëer contact met mensen die positief kunnen beïnvloeden.</p>
Eerste stap	<p>De jongere zet de hoop dat het beter gaat af tegen datgene wat mislukt</p>	<p>Verliezen van het geloof in de rechtvaardigheid van het systeem</p> <p>Niet meer geloven in de groepen waarin wordt geparticipeerd</p>	<p>Proberen weg te nemen van het gevoel van dat dingen onmogelijk zijn. Ervaren dat er ook andere mogelijkheden zijn.</p> <p>Stimuleren van de kracht van de eigen groep</p>
Tweede stap	<p>De jongere gaat op zoek naar mensen die hetzelfde denken op internet en in contact met anderen</p> <p>De jongere raakt betrokken bij groepen met radicale gedachten</p>	<p>Verkennen van radicaal gedachtegoed</p>	<p>Het laten zien van een ander perspectief/ideologie</p>
Derde stap	<p>De jongere voelt onzekerheid over status in de groep: hij wil rechtvaardigen waarom hij met de groep verbonden is.</p> <p>Sterker geloof in de groep door:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wederkerigheid - Cognitieve dissonantie - Vergoelijken van de middelen - Depersonalisatie - Polarisatie - Leren door rolmodellen - "Ik ben nu eenmaal binnen" - Machtgebruik 	<p>Nieuw lid van de groep:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Isoleert zichzelf van zijn oorspronkelijke omgeving - Kleedt en gedraagt zich naar voorbeeld van andere leden van de groep - Zet zich af tegen andere groepen, in het bijzonder vergelijkbare groepen - Neemt een andere naam aan 	<p>Voorkomen van afzondering</p> <p>Laten zien wat de nadelen zijn van bij de groep horen</p> <p>Laat andere groepen zien/ bied alternatieven</p> <p>Geef informatie over de macht van de groep ten opzichte van het individu</p> <p>Signaleren en signalen doorgeven</p>
Vierde stap	<p>De jongere ontwikkelt nog meer toewijding en verbondenheid met de groep door:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Samenstelling van persoonlijke en sociale identiteit: je wordt de groep - toename van de invloed van de groep - verandering van zelfbeeld door betekenisvolle rol 	<p>Jongere wordt minder zichtbaar omdat hij zich in een parallelle wereld begeeft</p> <p>Een aanval voorbereiden</p> <p>Jongere gaat zich weer westers kleden en gedragen</p> <p>Liten van haat tegen ongelovigen</p> <p>Verkondigen van de ware doctrine aan nieuwe leden</p> <p>Vastleggen van eigen denkbeelden en gedachtegoed</p> <p>Lit isolément komen om angst te zaaien</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Signaleren en signalen doorgeven - zorg dat iedereen weet waar je ze met hun bezorgdheid en signalen naar toe moeten - geweld als doel ter discussie stellen
Vijfde stap	<p>De jongere pleegt een aanval of is daarbij betrokken</p> <p>De jongere ontwikkelt allerlei strategieën/ denkbeelden waardoor dit geoorloofd is.</p>	<p>Maken van een (video)testament</p> <p>Opremen van al zijn geld</p> <p>Litigen dat hij ergens anders niet bij wil horen</p>	<p>Signaleren en signalen doorgeven</p> <p>Wijs op het irrationele karakter van de rechtvaardiging</p> <p>Geef bijval aan mensen die twifelen</p>